

ETIKA I SPORT

ETHICS AND SPORT

*Morana Brkljačić*¹

SAŽETAK

Etika je znanost o moralu. Pod pojmom morala najčešće se razumijeva sustav normi ili pravila ljudskog ponašanja. Vezano uz sport, najbliži je pojam "autonomija morala". Riječ je o moralnim principima tolerancije, humanosti te poštovanja potreba drugih. Kada se spominju termini etika i sport ili etičnost današnjeg sporta, najučestalije je promišljanje o negativnim, neetičnim aspektima sporta poput dopinga, mita, korupcije i velikih materijalnih zarada vođenih isključivo idejom uspjeha i pobjede. Suvremeni je sport na vjetrometini stalnog etičkoga propitivanja i iskušenja ponajprije zbog utilitarističkog pristupa. Sport uključuje razne rizike poput gospodarstvenog upletanja i postizanja uspjeha pod svaku cijenu, a istovremeno je sredstvo propagande u međunarodnoj politici. Potvrđuju to brojna zbivanja povezana s dobivanjem domaćinstva svjetskih prvenstava, olimpijada, paraolimpijada i sl. Sportaši tako postaju borci za prestiž svoje države-nacije i jednostavno ne smiju biti bolesni, odnosno nezdravi, pa makar pod cijenu vlastita zdravlja i unatoč savjetu sportskih liječnika. Informirana suglasnost (*informed consent*) upućena ozlijeđenom sportašu radi njegova izbora terapije, postaje upitna i uvelike balansira između izbora *kvalitetnoga* medicinskog oporavka i onog *brzog* koji ga za što kraće vrijeme vraća "na teren".

Ključne riječi: etika, sport, informirana suglasnost

SUMMARY

Ethics is the science of moral. Under the concept of moral the most acceptable definition is that is a system of norms and rules of human behaviour. In the relationship with sport the nearest concept is »moral's autonomy» which include the moral aspects of tolerancy, humanity and respect. Intention to make a link between termins as ethics and sports are, the most revolve in one's mind are negative (non-ethics) feedback such as dopping, bribes, corruptions and profits motivated with just one goal – triumph and victory. Contemporary sport is permanent under ethics enquiring temptation because of utilitaristic admission. Sport present risk, like economy interlacing in the name of triumph no metter of the concequences and in the same time resour of politics propaganda on international level. The provement of that lies in lots of examples such as hostility of world's championships, olimpic and paraolimpic games. Consider that the athletes use to be fighters for reputation of their countries- nations and they musn't be sich and unhealthy no metter of physicians advices. Informed consent, initiated to the injured athlete in the name of choosing the best way of treatmens, balance between quality (rational medical treatment) and profit (fastest return into «arena»).

Ključne riječi: etika, sport, informirana suglasnost

UVOD

Razmišljajući o naslovu i definiciji etike u sportu, općenito se može reći da je to apliciranje općepoznatih moralnih vrijednosti na same situacije u sportu i sport u cjelini¹.

Podsjetimo se da je etika filozofska grana koja se razvila iz tzv. praktične filozofije u koju se, uz etiku, ubrajala i estetika. Definira se kao znanost o moralu,

¹ Katedra za društvene djelatnosti, Medicinski fakultet, Sveučilište u Rijeci

Prispjelo: 30. 4. 2007.

Prihvaćeno: 14. 9. 2007.

Adresa za dopisivanje: Mr. sc. Morana Brkljačić, dr. med., Katedra za društvene znanosti, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, B. Branchetta 20, 51000 Rijeka, tel.: ++385 51 651 152, e-mail: morana.brkljacic@medri.hr

a pod pojmom "moral" najčešće se razumijeva sustav normi ili pravila ljudskog ponašanja. U praksi pojam "moral" podrazumijeva što je dobro, a što nije dobro (neispravno, zlo), prije svega s aspekta međuljudskih odnosa i odnosa pojedinca prema društvu kao cjelini. Vezano uza sport, najbliži je pojam "autonomija morala", koji podrazumijeva prihvaćanje društveno-moralnih normi koje se provode iz znanja i razumijevanja da nam je to ljudska dužnost, da izlazi iz nas samih, da usvajamo ljudsko jer pripadamo ljudskoj vrsti kao takvoj, jer smo ljudi². Podrazumijeva i uvažavanje moralnih principa tolerancije, humanosti, poštovanje potreba drugih. Autonomno postojanje moralnih normi znak je razvijene, zrele moralnosti. Takav bi oblik moralnosti trebao biti nukleus svakog sportaša i sveukupnoga sportskog djelovanja.

ETIKA U SPORTU

Definicija sporta nije nimalo jednostavna. Ograničena, ali vrlo "zdravstvena" definicija sporta glasila bi ovako: to je tjelesna aktivnost koja značajno poboljšava fiziološke karakteristike pojedinca. Nadopunimo li fiziološke karakteristike psihosocijalnim, velik segment ovog socijalnog aspekta zasigurno bi pripadao etici.

Kada se spomenu i povežu termini etika i sport, točnije etika u sportu ili etičnost današnjeg sporta, najčešće se promišlja o negativnim (neetičnim) aspektima sporta. Svjedoci smo brojnih neetičnih elemenata vezanih uza sport, primjerice: doping, mito i korupcija, "prodane" utakmice i prije nego što se odigraju, kupnja i prodaja vrhunskih igrača čiji su vrtoglavi iznosi transfera dosegli i po nekoliko milijuna eura, dominantnost pojedinih sportova i istovremeno nedovoljno ulaganje u one manje atraktivne (čitajmo: manje profitabilne), vrijeđanje po različitim osnovama (nacionalnoj, spolnoj, vjerskoj...)

Navedena problematika postoji unatoč definiranim točkama Etičkog kodeksa međunarodnog Olimpijskog odbora, u kojem se preko sedam skupina pravila – dostojanstvo, integritet, novčana sredstva, kandidature, odnos s državama, tajnost i provođenje, određuju moralne norme Olimpijskih igara kao krune sportskih zbiljanja.

Pod pojmom dostojanstva, izneseno je pet točaka:

- Očuvanje dostojanstva pojedinca temeljan je zahtjev olimpiizma.
- Nema diskriminacije sudionika na osnovi rase, spola, etničkog porijekla, vjere, filozofskog ili

političkog mišljenja, bračnog statusa ili na drugim osnovama.

- Ne tolerira se praksa koja tvori bilo koji oblik fizičke ili mentalne povrede sudionika. Strogo je zabranjen doping na svim razinama. Strogo će se poštovati odredbe protiv dopinga iz Kodeksa olimpijskog pokreta protiv dopinga.
- Zabranjuju se svi oblici zlostavljanja sudionika, bilo da se radi o tjelesnom, psihičkom, profesionalnom ili seksualnom zlostavljanju.
- Olimpijske strane jamče sportašima sigurnost, blagostanje i zdravstvenu zaštitu koja pogoduje njihovoj fizičkoj i psihičkoj ravnoteži³.

Te se točke mogu generalizirati i primijeniti na svakog sportaša, sportska društva, odnosno cjelokupno djelovanje u sportu.

INFORMIRANA SUGLASNOST (INFORMED CONCENT) U SPORTU

Informirana suglasnost definira se kao izjava pacijenta ili ispitanika jedne znanstvene studije, koja liječnika ili medicinskog istraživača opunomoćuje da provede određene mjere, terapiju ili da uključi ispitanika u istraživački protokol. Riječ je o punomoći djelovanja liječnika prema pacijentu ili prema ispitaniku.

Informirana suglasnost u sportu značila bi informiranje ozlijeđenog (bolesnog) sportaša od strane liječnika o vrstama tretmana i terapije te preporuka koji je od tih tretmana optimalan i zdravstveno najopravdaniji, a na sportašu je da izabere koju će od ponuđenih terapija odabrati. Svojim potpisom dokumenta kojim se potvrđuje da je liječnik informirao pacijenta (sportaša) o tijeku i nuspojavama terapije, sportaš potvrđuje svoju suglasnost s terapijom, tj. liječenjem.

No današnji je sport mašinerija u kojoj su bolesni, ozlijeđeni, iscrpljeni oni koji više nisu profitabilni. Postaju sportaši "drugog reda". Upravo se tu javlja velik etički problem. Liječnik (sportski, klupski) zasigurno će, u skladu s Hipokratovom zakletvom, dati najbolju moguću terapiju ozlijeđenom sportašu i odrediti trajanje rehabilitacije radi njegova što boljeg oporavka. Postavlja se, međutim, pitanje hoće li sportaš doista izabrati najbolju terapiju za svoj oporavak i osigurati si tako siguran i zdrav povratak treninzima i natjecanjima ili će pak prednost dati brzom oporavku koji ga za što kraće vrijeme vraća "na teren" i u status profitabilnog sportaša.

Jedno je sigurno: ozljeda stvara nemir u sportskom (etičnom) miru. S jedne strane postoji bolestan sportaš, a s druge liječnik koji mora donijeti odluku o njegovu načinu liječenja. Liječnička struka ima

definirane terapijske pristupe sukladno tipu i vrsti ozljede, kao i vremenski tijek oporavka s kojim se često ne slažu treneri, menadžeri, a nerijetko i sam sportaš. U nekim od profesionalnih sportova poput profesionalnog nogometa, *baseballa*, košarke na svjetskoj razini, vrte se milijuni eura od kojih sportski liječnici dotičnog kluba zarađuju pozamašne iznose. Spomenut ću godišnji izvještaj njujorskih prvoligaških *baseball* timova *Yankeesa* i *Metsa*, u kojem se navodi da njihovi službeni klupski liječnici godišnje zarađuju 1,5 milijuna dolara⁴.

Ozljeda najboljeg sportaša u takvim timovima donosi velike gubitke, prije svega materijalne. Klupski liječnik ima tada veliku odgovornost. Mora donijeti odluku o najkvalitetnijem pristupu liječenja i terapiji, svjestan da oporavak može, ovisno o ozljedi, trajati danima, mjesecima ili pak zabraniti sportašu daljnje bavljenje sportom, a istovremeno podliježe velikom pritisku vodstva i uprave kluba, kao i samog sportaša, koji traže što brži povratak “na teren”.

Svjescni da živimo u materijalnom svijetu koji je, prihvaćali mi to ili ne, uvelike ušao i na vrata sporta, moralno je da se liječnička odluka poštuje kao *conditio sine qua non*, sukladno mnogobrojnim etičkim kodeksima. Jedan je od njih i Kodeks medicinske etike Američkoga liječničkog zbora punog naziva *The American Medical Association (AMA) Code of Medical Ethics*⁴, koji kaže da je “profesionalna odgovornost liječnika odgovornog za sportaša zaštita njegova zdravlja i dobra stanja. Želja navijača, organizatora natjecanja, trenera, menadžera ili pak ozlijeđenog sportaša da pod bilo koju cijenu nastavi natjecanje i ne napusti teren – nedopustiva je. Liječnička odluka mora biti vođena isključivo medicinskim motivima.”

SPORT – KOLIJEVKA MORALNIH VRIJEDNOSTI

Općenito je prihvaćeno da nas sport uči vrijednostima i sadržaju tih vrijednosti; stoga je veoma važno kako se te vrijednosti prakticiraju, odnosno hoće li biti pozitivne ili negativne.

Humana crta sportaša i sportske borbe ogleda se u nastojanju sportaša da se oslobodi slijepe ovisnosti o prirodi i da očovječuje vlastitu prirodu (upozna i spozna što sve može njegovo tijelo). Sportska borba mora postati plemenito nadmetanje koje nije usmjereno protiv drugog sportaša, već je to borba s vlastitom prirodom kako bi čovjek ovladao prirodnim silama i koristio ih za usavršavanje svojih motornih sposobnosti. Ako sportaš prihvaća i doživljava sportsko natjecanje kao jedno od mogućnosti da u njemu

provjeri i potvrdi razinu i kvalitetu ostvarenih potencijalnih sposobnosti i humanih vrijednosti svoje ličnosti, onda u partneru (protivniku) ne vidi prepreku koja ga sprječava u ostvarenju istinskih potreba za ostvarenjem cilja, za slobodom, već mu protivnik postaje mjerilo za realnu procjenu vlastitih dostignuća. Sportaš koji tako shvaća sport i sportsku borbu, ne raduje se pobjedi samo zato što je svladao protivnika, već i zato što je stekao nova saznanja o vlastitim mogućnostima, što je otkrio nove vrijednosti ne samo tehničke, već i etičke naravi.

Uvažavati i pridržavati se pravila te poštovati *fair play*, znači biti dobar sportaš⁵. Dobar sportaš cijeni sport, cijeni igru, drži se pravila i igra pošteno, prepoznajući da je to jedini put za dobro odigranu utakmicu ili nastup te jamstvo za zadovoljstvo nakon utakmice. Neupitno je da sport izgrađuje karakter. Čini to preko odgovornosti prema treningu (dolazak na trening u određeno vrijeme, na vrijeme), poštivanja trenera i sportskih kolega te napornih treninga, odricanja, psihičkih i fizičkih napora.

Najvredniji je doprinos sporta karakteru prihvaćanje poraza. Prihvaćanje poraza u sportu osigurava nam pobjedu u rješavanju i nošenju s problemima u životu.

POLITIZIRANJE SPORTA

Suvremeni je sport na vjetrometini stalnog etičkoga propitivanja i iskušenja te utilitarističkog pristupa. Sport predstavlja razne rizike poput gospodarskog upletanja te postizanje pobjede pod svaku cijenu. Svaka zemlja vodi određenu politiku prema području društvenih djelatnosti, pa tako i prema sportu, tj. sportskoj (fizičkoj) kulturi. Miroljubiva aktivna egzistencija, promjena političkih sustava, konkurencija, nacionalna, religiozna i rasna diskriminacija, bez sumnje, pitanja su politike koja se nužno odražavaju i na sport. Zbivanja u sportu, u svijetu i u nas, to potvrđuju. Danas je sport postao sredstvo propagande u međunarodnoj politici. Pokazuju to brojna zbivanja vezano uz domaćinstva svjetskih prvenstava, olimpijada, paraolimpijada i sl. Olimpijci, kao i sportaši općenito, postali su borci za prestiž svoje države-nacije. Sport je postao probni poligon za odmjeravanje snaga blokova svijeta. Sportski je svijet podijeljen na sportske velesile i “male” zemlje.

Da bi osigurali prestiž svojoj državi, sportaši se izlažu vrlo zahtjevnim, napornim i često jedva izdržljivim treninzima. Oko sebe sakupljaju cijeli tim stručnjaka raznih profesija kao što su kineziolozi, nutricionisti, psiholozi ne bi li ostvarili zadane norme i došli do toliko željenog cilja – prvoga mjes-

ta. Katkad taj cilj ima i svoju cijenu. Vrhunski sport, navodi novinarka Romana Eibl, nije ni human ni zdrav ni etičan. Svi vrhunski sportaši plaćaju danak uspjesima vlastitim zdravljem. Postavlja se pitanje je li etično da propagiramo bavljenje sportom kako bi bili zdraviji i kako nam “djeca ne bi bila na ulici”, a istovremeno one najuspješnije i “najzdravije” bacamo u žrvanj u kojem glavni cilj postaju rekordi, promocija, reklame, odnosno tržište i zarada. Vrhunski sportaši postaju s vremenom ranjivi i bolesni moderni gladijatori. Podsjetimo se samo nekih od vrhunskih hrvatskih sportaša suočenih sa zdravstvenim tegobama: Janica Kostelić (hipertireoza), Blanka Vlašić (hipertireoza), Nika Fleiss (mononukleozna), Velimir Perasović (problemi sa srcem), Ivan Klasnić (bolest bubrega), Igor Tudor (tajnovita bakterija u gležnju), Dean Računica (srčana mana) ...⁶

Zastrašujuća dilema etičko-socijalnog karaktera ogleđa se u trenutku kada vrhunski sportaš silazi s trona rekorderstva. Najedanput – i to brutalno – njegov se društveni, a time i psihološki položaj potpuno mijenja: prestaje biti božanstvo sportskih terena, nije više fetiš popularnosti. Gubi se zanimanje njegove vlastite sredine za njega, a on sam potpuno mijenja način života: odjednom se nađe pred “običnom svakodnevicom”. To je trostruki preobražaj: najprije se smanjuje važnost i opseg njegova fizičkog života i aktivnosti bez intenzivnih napora, potom mu se mijenja duhovni svijet dovodeći do krize identiteta (postaje normalna, privatna osoba koja više nije pod lupom javnosti) i u konačnici ga čeka promjena radne sredine koja sada traži neku drugu vrstu aktivacije. Dolazi do transpozicije autoriteta.

Najveći napad na dobročinstvo, kao jedan od četiri etička principa, u sportu je problem koji se ogleđa u tome što su sportske organizacije, klubovi, društva i udruge isključivo usmjerene na podizanje sportaša do najvećih uspjeha, do rekorda, pobjede, a istovremeno potpuno nespreme za rukovanje u mekom prizemljenju rekordera u svakodnevici. Stvarnost pedagoškog rada u klubovima jednostrana je i utilitaristički okrenuta rezultatima. Dilema rekorder-heroj ili žrtva, nedopustiva je u 21. stoljeću. Pojava rekordera-žrtava predstavlja znanstvenu nepismenost i moralnu neodgovornost odgovornih u sportu.

ZAKLJUČAK

Silovit napredak tehnologije, želja za nadmoći i jedino pravilo ponašanja današnjeg bivanja – biti prvi na tržištu – zavladała je i svijetom sporta. Napredovanje, modernizacija gotovo sveukupne

industrije i njezine tehnologije, tzv. *high-techa*, brz ritam i tempo života, paleta proizvoda iz svih domena ljudske djelatnosti, jednostavno veliko obilje ponuđeno današnjem čovječanstvu, doveli su do njegovih velikih mijena. Mijenja se i napreduje sve. Stagnacija donosi gubitak, nezadovoljstvo, neuspjeh. Istovremeno, svjedoci smo da je čovjek kao takav ostao anatomske nepromijenjen. Imamo isti broj mišića, tetiva i još uvijek jedan mozak (ne ulazeći u dubinu neuroanatomskih pojedinosti). I tu se rađa teško premostiv problem u sportu i među sportašima, jer je tijelo njihov jedini alat za djelovanje. Sportaši jedino mogu pomicati granice tjelesne izdržljivosti. No što ako je tijelo postiglo maksimum koji nam može dati, a taj maksimum nije dovoljan? Ako smo moralni, problem je nepremostiv, a ako rušimo i ne poštujemo etičke principe i pravila, rješenja su jednostavno ostvariva uzimanjem dopinga, potkupljivanjem sudaca, sprječavanjem napredovanja boljima namjernim ozljeđivanjem, nepotizmom, vezama i poznanstvima te sličnim nemoralnostima. Ostati na tronu znači biti najbolji, donositi profit svome klubu, zajednici, naciji, sebi samome, a to nikako ne podrazumijeva biti bolestan, ozljeđen i nemoćan. Danas gotovo da nema sportskog kluba bez svoga sportskog liječnika i fizioterapeuta. Uz liječnika postoje, barem u bogatijim klubovima, psiholozi, sociolozi, nutricionisti. Postoje timovi stručnjaka u službi sportaša kako bi ostvarili što bolje rezultate i osigurali pobjedu sebi (pojedinačni sportovi) ili pak svom timu, klubu (grupni sportovi). Osobno smatram da je došlo vrijeme kada ideja vodilja Pierrea de Coubertaina “važno je sudjelovati”, više nije *spiritus movens* današnjeg sporta.

LITERATURA

1. Ceraj S. Etika i šport. Šport je za osobu, a ne obrnuto. Olimp 2005;22-3.
2. Marić J. Etika kao filozofska disciplina. U: Medicinska etika. XIV dopunjeno i prerađeno izdanje. Beograd: Megraf 2005;23-8.
3. URL: http://www.hoo.hr/dokumenti/wordpdf/sport_%20etika/eticki_kodex.
4. Dunn WR, George M, Churchill L, Spindler KP. Ethics in Sport Medicine. American Journal of Sports Medicine 2007;35(5):840-4
5. Butcher R, Schneider A. Fair play As Respect for the Game. U: Morgan WJ. Ethics in Sport 1998;131-6.
6. URL: http://www.24.sata.hr/vrhunski_sportaši_u_bolničkim_krevetima/